

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دکتری تخصصی فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی ابعاد فقهی - حقوقی کارکرد کارت‌های اعتباری بانکی در نظام بانکداری اسلامی

استاد راهنما:

آیة الله دکتر علی محامد

اساتید مشاور:

هجة الاسلام دکتر سید عباس موسویان

دکتر اصغر ابوالحسنی هستیانی

دانشجو: رضا محبّی مجد

تابستان ۱۳۹۳

بسمه تعالی

چکیده:

کارت‌های اعتباری با هدف تأمین وجوه نقد و سهولت حمل و انتقال امن آن به وجود آمد اما این کارت‌ها مخصوصاً در بانکداری متعارف و غربی در مواردی کارکردهای ربوی داشته و دارند. با رشد روزافزون استفاده از کارت اعتباری در جوامع اسلامی و از جمله در جمهوری اسلامی ایران، بررسی ابعاد فقهی - حقوقی این کارت‌ها و ارائه مدل مناسبی مطابق با موازین فقهی امامیه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. بر این اساس در پژوهش حاضر، صدور و استفاده از کارت‌های اعتباری و کیفیت تبادل وجوه بین طرف‌های کارت نسبت به موازین شرعی سنجیده شده و پیشنهادها جهت تصحیح کارکرد کارت‌های اعتباری متعارف و ربوی، و انواع مدل‌های عملیاتی و غیرعملیاتی موجود مورد ارزیابی قرار گرفته و احکام شرعی بسیاری از کارکردهای کارت اعتباری ارائه گشته و با هدف تسهیل استفاده مشروع از این کارت‌ها، جایگزین مناسب و مطابق با موازین فقهی شیعه معرفی شده است. حاصل این پژوهش، تأیید و ارائه مدل "بیع مرابحه" در صدور و استفاده از کارت اعتباری در جوامع مسلمان می‌باشد.

واژگان کلیدی: کارت اعتباری، بیع مرابحه، فقه شیعه، ربا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار

انسان‌ها همواره به دو عامل مهم در خریدهای نقدی خود توجه داشته‌اند: یکی سهولت حمل وجوه نقد و دیگری امنیت انتقال آن. این موضوع مخصوصاً در زمان‌های قدیم که پول رایج مردم، سکه‌های طلا و نقره بوده و در خریدهای کلان، حمل تعداد قابل توجهی درهم و دینار که قاعدتاً وزن زیادی را نیز تشکیل می‌داده، غیر قابل اجتناب به نظر می‌رسیده، و علاوه بر آن همراه داشتن مقادیر حجیم طلا و نقره، ریسک امنیتی انتقال پول را بالا برده و به شکل قابل توجهی آن را در مطمح نظر سارقان و راهزنان و... قرار می‌داده است.

از این‌رو، انسان‌ها بویژه بازرگانان و تجار بلاد علی‌الخصوص آن‌ها که در تجارت خود ناچار از سفر به سرزمین‌های دوردست و تحمل انواع خطرها و بلاهای سماوی و برّی و بحری، و مواجهه با انواع شرارت‌های دنیوی بوده‌اند، به فکر خلق راه‌های جدید و قابل اعتمادی برای حمل "آسان" و "ایمن" دارایی‌های نقدی خود تا رسیدن به مقصد و تبدیل آن به کالاهای مورد هدف خویش و یا برعکس (تبدیل کالاهای حمل شده به پول نقد در مقصد و انتقال آسان و ایمن

وجوه نقد به وطن خویش) افتاده و روش‌های جایگزین مناسبی را در این زمینه اختیار کرده‌اند.

در همان زمان عده‌ای که همان صرافان اولیه بودند پول‌ها را به یکدیگر تبدیل، و حواله‌هایی صادر می‌کردند که در مقصد، معادل پول دریافتی، ارزش خرید و قابلیت نقد کردن داشت. گاهی نیز فردی بدون اینکه از دیگری پول نقد یا کالایی دریافت کند، با توجه به میزان اعتبار او، مبلغی را در اختیار وی می‌گذاشت تا با آن کالای مورد نیاز خود را بخرد یا با آن تجارت نماید و در موعد مقرر آن را باز پس دهد.

صرافان البته در قبال کار خود از صاحب پول کارمزدی را طلب می‌کردند که به تدریج با گسترش مبادلات بازرگانی، حرفه آنان نیز رونق یافته و هر کدام برای خود نیمکت‌هایی داشتند که روی آن نشسته و مردم به ایشان مراجعه می‌کرده و حواله یا رسید می‌گرفتند.

با فزونی صرافان و به‌کارگیری روش‌های نظام‌مند، به تدریج هسته اولیه بانک‌ها پدیدار گشت (کلمه لاتین "Banko" به معنای نیمکت صرافان بود و نام "بانک" نیز از همین واژه گرفته شده است).

در گذر زمان، نقل و انتقال حواله‌ها و رسیدها جای خود را به مبادلات پول کاغذی (اسکناس) و چک و ... داد و سپس در قرون متأخر، کارت‌های بانکی (اعم از اعتباری و غیراعتباری) و نیز پول الکترونیکی جایگزین پول‌های کاغذی و چک شدند.

از آنجا که خاستگاه کارت‌های اعتباری به شکل امروزی آن، جوامع غربی با بانکداری متعارف ربوی بوده، و گسترش فوق‌العاده استفاده از این کارت‌ها در اغلب کشورهای جهان از جمله کشورهای اسلامی با جمعیت قابل توجه مسلمانان، از واقعیت‌های غیر قابل انکار محسوب می‌شود، تطبیق عملکرد این کارت‌ها با موازین شرع مقدس اسلام همواره دغدغه کاربران مسلمان این

کارت‌ها بوده و مجتهدان شیعه و اهل سنت نسبت به چگونگی برخورد با این پدیده و تبیین مختصات مجاز و غیرمجاز آن در راستای عمل مکلفین به تکلیف شرعی خویش احساس مسؤولیت نموده و مباحث مختلفی را در این زمینه به رشته تحریر درآورده‌اند که البته به دلیل پیش‌تازی و توسعه کارت‌های اعتباری در کشورهایی که اکثریت جمعیت آنها اهل سنت هستند، این گونه مباحث در فقه اهل تسنن نسبت به فقه شیعه از فراوانی بیشتری برخوردار است.

در سال‌های اخیر به موازات گسترش صدور و استفاده از کارت اعتباری در ایران، نیاز به انجام پژوهش‌های واقع‌نگر با هدف تطبیق کارکرد این کارت‌ها با موازین فقه امامیه و اتخاذ روش‌های جدید در به‌کارگیری این کارت‌ها بیش از پیش احساس می‌شود.

پژوهش حاضر با هدف امتلاء بخشی از خلأ موجود و ارائه راهکارهای احتمالی مناسب و متناسب با ملاک‌های فقه جعفری به مرحله اجراء درآمده و امیدوار است بتواند به رفع دغدغه متدینین جامعه در هراس از وقوع در ربای محرّم بر اثر استفاده از این کارت‌ها، کمکی هر چند ناچیز بنماید.

در پایان از استاد گران‌قدر حضرت آیة‌الله دکتر علی محامد که قبول زحمت نموده و راهنمایی این پایان‌نامه را برعهده گرفتند، و نیز اساتید بزرگوار جناب حجة‌الاسلام والمسلمین دکتر سید عباس موسویان و جناب آقای دکتر اصغر ابوالحسنی هستیانی که مشاوره این رساله را پذیرفته و در تحقق هدف این پژوهش سهم به‌سزایی داشتند، کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۸	فصل اول : کلیات
۹	بخش اول: تعاریف، تاریخچه و اقسام کارت‌های اعتباری
۱۰	۱-۱- تعریف اعتبار
۱۲	۱-۱-۱- اقسام اعتبار
۱۳	۲-۱- تعریف کارت اعتباری
۱۷	۱-۲-۱- تعریف برگزیده
۱۷	۳-۱- تاریخچه کارت‌های اعتباری
۳۵	۴-۱- اقسام کارت‌های اعتباری
۴۱	۵-۱- کارت‌های اعتباری رایج در جهان و میزان استفاده از آنها
۴۷	۶-۱- سابقه و وضعیت فعلی کارت‌های اعتباری در ایران
۵۶	۱-۶-۱- ویژگی‌های کارت اعتباری و مقایسه کارکرد آن با دیگر کارت‌های بانکی
۵۷	۷-۱- مشخصات فیزیکی و امنیتی کارت‌ها
۵۸	۱-۷-۱- اطلاعات ثبت شده بر روی کارت‌ها
۶۰	۲-۷-۱- موارد ثبت شده در پشت کارت‌ها
۶۱	۳-۷-۱- CVV2
۶۱	۴-۷-۱- رمز اول کارت
۶۱	۵-۷-۱- رمز دوم کارت
۶۲	بخش دوم: عناصر مرتبط و آثار مترتب بر کارکرد کارت‌های اعتباری
۶۳	۱-۲- عناصر مرتبط با کارت اعتباری
۶۳	۱-۱-۲- صادرکننده کارت
۶۴	۲-۱-۲- دارنده کارت
۶۴	۳-۱-۲- پذیرنده کارت
۶۵	۴-۱-۲- صاحب امتیاز کارت (کارگزار تهاتر یا تسویه)

- ۶۶ ۲-۱-۵- بانک پذیرنده کارت
- ۶۷ ۲-۱-۶- مؤسسه اعتبارسنجی
- ۶۸ ۲-۲- فواید و منافع کارت‌های اعتباری
- ۶۸ ۲-۲-۱- منافع عام کارت‌های اعتباری
- ۷۱ ۲-۲-۲- منافع صادرکننده کارت
- ۷۳ ۲-۲-۳- منافع دارنده کارت
- ۷۸ ۲-۲-۴- منافع پذیرنده کارت
- ۷۹ ۲-۲-۵- منافع بانک پذیرنده کارت
- ۸۰ ۲-۲-۶- منافع صاحب امتیاز کارت (کارگزار تهاتر یا تسویه)
- ۸۰ ۲-۳- ضررها، ریسک‌ها و خطرات کارت‌های اعتباری
- ۸۰ ۲-۳-۱- ضررهای عام کارت‌های اعتباری
- ۸۲ ۲-۳-۲- ضررهای دارنده کارت
- ۸۵ ۲-۳-۳- ضررهای صادرکننده کارت
- ۸۶ ۲-۳-۴- ضررهای پذیرنده کارت
- ۸۶ ۲-۳-۵- ضررهای صاحب امتیاز کارت

۸۷ فصل دوم: ماهیت رابطه بین اطراف کارت اعتباری

۸۸ بخش اول: رابطه بین صادرکننده و دارنده کارت اعتباری

۸۹ ۱-۱- ماهیت حقوقی قرارداد کارت اعتباری

۹۰ ۱-۱-۱- تعریف عقد

۹۱ ۱-۱-۲- شرایط صحت عقد از نظر حقوقی

۹۲ ۱-۱-۳- قصد طرفین و رضای آنها

۹۴ ۱-۱-۴- مصادیقی از عدم تطابق قصدها

۹۴ ۱-۴-۱- اشتباه در نوع عقد

۹۵ ۱-۴-۲- اشتباه یا عدم تطابق در مورد یا محل عقد

۹۵ ۱-۴-۳- عدم تطابق اراده حقیقی (قصد) با مصداق خارجی

۹۶ ۱-۴-۴- اشتباه در طرف عقد

۹۶ ۱-۵- قصد و رضا در قرارداد کارت اعتباری

۹۷ ۱-۶- تفاوت قصد و رضا

۹۹ ۱-۷- اهلیت طرفین

- ۱۰۰-۱-۱-۸- موضوع معین (مورد معامله).....
- ۱۰۱-۱-۱-۹- مشروعیت جهت معامله.....
- ۱۰۲-۱-۲- ماهیت فقهی کارت‌های اعتباری در خرید کالا و خدمات.....
- ۱۰۳-۱-۲-۱- قرض.....
- ۱۰۳-۱-۲-۱-۱- تعریف قرض.....
- ۱۰۵-۱-۲-۱-۲- بعضی از مسائل مبتلابه قرض در فقه شیعه.....
- ۱۰۸-۱-۲-۱-۳- دلایل نظریه قرض.....
- ۱۰۹-۱-۲-۱-۴- نقد نظریه قرض.....
- ۱۱۲-۱-۲-۲- حرمت ربا.....
- ۱۱۵-۱-۲-۲-۱- حیل ربا.....
- ۱۱۸-۱-۲-۳- وکالت.....
- ۱۱۸-۱-۳-۲-۱- تعریف وکالت.....
- ۱۱۹-۱-۳-۲-۲- برخی از مسائل مبتلابه وکالت در فقه شیعه.....
- ۱۲۱-۱-۳-۲-۳- دلایل قول به وکالت.....
- ۱۲۳-۱-۳-۲-۴- نقد نظریه وکالت.....
- ۱۲۶-۱-۲-۴- ضمان.....
- ۱۲۷-۱-۴-۲-۱- تعریف و انواع ضمان.....
- ۱۲۷-۱-۴-۲-۲- برخی از مسائل مبتلابه ضمان در فقه شیعه.....
- ۱۳۰-۱-۴-۲-۳- دلایل قول به ضمان.....
- ۱۳۲-۱-۴-۲-۴- نقد نظریه ضمان.....
- ۱۳۵-۱-۲-۵- بیع مرابحه.....
- ۱۳۷-۱-۲-۵-۱- مبانی فقهی و حقوقی قرارداد مرابحه.....
- ۱۳۸-۱-۲-۵-۲- نقد نظریه بیع مرابحه.....
- ۱۴۲-۱-۲-۶- حواله.....
- ۱۴۲-۱-۲-۶-۱- تعریف حواله.....
- ۱۴۳-۱-۲-۶-۲- برخی از مسائل مبتلابه حواله در فقه شیعه.....
- ۱۴۵-۱-۲-۶-۳- دلایل طرفداران قول به حواله.....
- ۱۵۴-۱-۲-۷- نظرات دیگر.....
- ۱۵۹-۱-۳- حق عضویت (صدور یا اشتراک) و عوارض تمدید و تعویض کارت.....
- ۱۶۰-۱-۳-۱- حکم دریافت عوارض صدور، تمدید و تعویض کارت اعتباری.....
- ۱۶۶-۱-۴- برداشت نقدی.....

- ۱-۴-۱- حکم دریافت کارمزد برداشت نقدی ۱۶۸
- ۵-۱- انتقال وجه با کارت اعتباری ۱۷۲
- ۱-۵-۱- حکم دریافت کارمزد انتقال وجه ۱۷۴
- ۶-۱- تقسیط دین ۱۷۵
- ۷-۱- جریمه تأخیر ۱۷۷
- ۱-۷-۱- بررسی فقهی جریمه تأخیر ۱۷۹
- ۲-۷-۱- بررسی حقوقی جریمه تأخیر (وجه التزام) ۱۸۱
- ۸-۱- امضای قرارداد کارت اعتباری در صورت ربوی دانستن آن ۱۸۴
- ۹-۱- جوایز و امتیازات ۱۸۸
- بخش دوم: رابطه بین دارنده و پذیرنده کارت ۱۹۴
- ۱-۲- خرید کالا و خدمات با کارت اعتباری ۱۹۵
- ۱-۱-۲- حکم رابطه بین دارنده و پذیرنده کارت ۱۹۶
- ۲-۲- بیع سلم با استفاده از کارت اعتباری ۲۰۰
- ۳-۲- تخفیف در نرخ کالا و خدمات ۲۰۵
- ۴-۲- خرید طلا و نقره با کارت اعتباری ۲۰۵
- ۵-۲- خرید اوراق بهادار با کارت اعتباری ۲۰۸
- ۶-۲- معاملات ارزی که بر عملکرد کارت اعتباری مترتب است ۲۰۹
- ۱-۶-۲- کیفیت تسعیر ارز ۲۱۰
- ۲-۶-۲- حکم کارمزد خرید و برداشت نقدی از بانکها در خارج از کشور ۲۱۱
- بخش سوم: روابط بین بقیه عناصر کارت اعتباری ۲۱۶
- ۱-۳- رابطه بین صادرکننده و پذیرنده کارت اعتباری ۲۱۷
- ۱-۱-۳- کسر مبلغی از وجه کالا و خدمات به نفع صادر کننده کارت ۲۱۷
- ۲-۳- رابطه بین صادرکننده کارت و بانک پذیرنده ۲۱۸
- ۱-۲-۳- نقش بانک پذیرنده در خریدهای ارزی با کارت اعتباری ۲۲۱
- ۳-۳- رابطه بین پذیرنده کارت و بانک پذیرنده ۲۲۲
- ۱-۳-۳- حکم دریافت کارمزد توسط بانک پذیرنده (بانک واسطه ، بانک تاجر) ۲۲۲
- ۴-۳- رابطه بین صاحب امتیاز و صادرکننده کارت ۲۲۵

فصل سوم: بررسی مدل‌های طراحی کارت اعتباری در بانک‌های کشورهای اسلامی.....۲۲۶

بخش اول: مهمترین قراردادهای مورد عمل در بانک‌های اسلامی جهت صدور کارت

- اعتباری ۲۲۷
- ۱-۱- قرارداد بیع‌العینه ۲۲۸
- ۱-۱-۱- معروفترین کارت‌های اعتباری صادرشده بر اساس قرارداد بیع‌العینه ۲۳۰
- ۱-۱-۲- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل بیع‌العینه ۲۳۳
- ۱-۱-۳- شرح مراحل ذکرشده در نمودار مدل بیع‌العینه ۲۳۴
- ۱-۱-۴- ماهیت بیع‌العینه از نظر فقهی ۲۳۵
- ۱-۱-۵- ارزیابی مدل بیع‌العینه ۲۳۸
- ۲-۱- قرارداد تورق ۲۳۹
- ۱-۲-۱- تفاوت بیع‌العینه و تورق ۲۳۹
- ۲-۲-۱- مکانیزم عملکرد تورق بانکی ۲۴۰
- ۳-۲-۱- معروفترین کارت‌های اعتباری صادرشده بر مبنای قرارداد تورق ۲۴۱
- ۴-۲-۱- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل تورق ۲۴۳
- ۵-۲-۱- شرح مراحل ذکرشده در نمودار مدل تورق ۲۴۴
- ۶-۲-۱- ماهیت تورق از نظر فقهی ۲۴۵
- ۷-۲-۱- ارزیابی مدل تورق ۲۴۶
- ۳-۱- قرارداد اجاره ۲۴۹
- ۱-۳-۱- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل اجاره ۲۵۱
- ۲-۳-۱- شرح مراحل ذکرشده در نمودار مدل اجاره ۲۵۲
- ۳-۳-۱- ارزیابی مدل اجاره ۲۵۳
- ۴-۱- قرارداد قرض‌الحسنه (اجرت) ۲۵۴
- ۱-۴-۱- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل قرض‌الحسنه (اجرت) ... ۲۵۷
- ۲-۴-۱- شرح مراحل ذکرشده در نمودار مدل قرض‌الحسنه ۲۵۸
- ۳-۴-۱- ارزیابی مدل قرض‌الحسنه (اجرت) ۲۵۹
- ۵-۱- قرارداد کفالت (ضمان) ۲۶۰
- ۱-۵-۱- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل کفالت (ضمان) ۲۶۲
- ۲-۵-۱- شرح مراحل ذکرشده در نمودار مدل کفالت (ضمان) ۲۶۳
- ۳-۵-۱- ارزیابی مدل کفالت (ضمان) ۲۶۴
- ۶-۱- قرارداد حواله ۲۶۶
- ۱-۶-۱- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل حواله ۲۶۷

۲۶۸	۱-۶-۲- شرح مراحل ذکر شده در نمودار مدل حواله
۲۶۸	۱-۶-۳- ارزیابی مدل حواله
۲۷۰	۱-۷-۷- قرارداد بیع مرابحه
۲۷۲	۱-۷-۱- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل بیع مرابحه
۲۷۳	۱-۷-۲- شرح مراحل ذکر شده در نمودار مدل بیع مرابحه
۲۷۴	۱-۷-۳- ارزیابی مدل بیع مرابحه
۲۷۵	۱-۸-۸- قرارداد جعاله
۲۷۷	۱-۸-۱- نمودار مراحل عملکرد کارت اعتباری بر مبنای مدل جعاله
۲۷۸	۱-۸-۲- شرح مراحل ذکر شده در نمودار مدل جعاله
۲۷۹	۱-۸-۳- ارزیابی مدل جعاله
۲۸۰	بخش دوم: ایده‌ها و مدل‌های غیر عملیاتی
۲۸۱	۲-۱-۱- مدل بیع نسبه و خرید دین (تنزیل)
۲۸۲	۲-۱-۱-۱- ارزیابی این مدل
۲۸۴	۲-۲-۲- مدل بیع نسبه، ضمان و وکالت
۲۸۴	۲-۲-۱-۱- ارزیابی این مدل
۲۸۶	خاتمه
۲۸۶	مروری بر نتایج حاصل از تحقیق
۲۹۷	مدل برگزیده
۳۰۰	دلایل‌گزینش و پیشنهاد مدل بیع مرابحه
۳۰۱	توصیه‌ها و پیشنهادها
۳۰۳	فهرست منابع
۳۰۳	الف - منابع فارسی
۳۱۲	ب - منابع عربی
۳۲۴	ج - منابع لاتین
۳۲۶	پیوست: تعهدات اطراف کارت اعتباری
۳۳۷	ضمائم (استفتائات)

بسمه تعالی

مقدمه

تبیین موضوع و اهمیت آن:

توجه جوامع به افزایش رفاه خانواده‌ها باعث ابداع روش‌های جدید و به کارگیری ابزارهای نوین برای تحقق این هدف شده است. یکی از این ابزارها، کارت اعتباری است که با گسترش روزافزون آن می‌رود تا جایگزین مناسبی برای پول نقد گردد. در آن دسته از معاملات کلان که سرعت انتقال وجه از جایی به جای دیگر نقش اساسی ایفا می‌کند، اهمیت استفاده از این کارت‌ها جنبه مضاعف می‌یابد خصوصاً اینکه خطرات سرقت و مفقودی نیز دارای معامله کننده را تهدید نمی‌کند. همچنین لزوم اجتناب از هزینه‌های سنگین نقل و انتقال پول، خریداران را به استفاده از روش‌های جدید و کم هزینه مخصوصاً بهره‌گیری از فناوری‌های نوین مخابراتی و الکترونیکی بیشتر ترغیب می‌کند. علاوه بر این، در جوامع مسلمان، عامل مهم دیگری که مورد توجه و رعایت دقیق می‌باشد، میزان مطابقت فعالیت‌ها و عملکرد ابزارهای مالی و کارکردهای عوامل بانکی با موازین شرع مقدس اسلام است که بایستی در مراکز علمی و حوزوی مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته و احکام آن به صورت واضح برای عموم مردم تبیین گردد.

پیشینه تحقیق:

۱ - پیشینه داخلی :

به دلیل عمر کوتاه صدور کارتهای اعتباری در جمهوری اسلامی ایران، تحقیق چندانی درباره کارکرد این کارت ها و میزان انطباق آن با موازین فقهی شیعه صورت نگرفته است. تعداد پایان نامه‌های نگاشته شده در مقطع کارشناسی ارشد درباره این موضوع در دانشگاه‌ها از تعداد انگشتان یک‌دست کمتر بوده و تعمق لازم نیز در آن‌ها مشاهده نمی‌شود. در مقطع دکتری هم تاکنون رساله‌ای در این زمینه ثبت نشده است .

البته چندین مقاله در موضوع کارتهای اعتباری و احکام شرعی آن توسط حجة الاسلام دکتر سید عباس موسویان به چاپ رسیده که از آن‌ها در این رساله استفاده شده است. مقاله‌ای نیز توسط آیه الله تسخیری نوشته شده است.

موضوع کارتهای اعتباری به صورت پراکنده نیز در برخی همایش‌های مرتبط با بانک مرکزی مورد بحث قرار گرفته که بیشتر بر روی مسائل فنی و اجرایی کارتها متمرکز بوده و کمتر به جنبه شرعی آن پرداخته شده است.

۲ - پیشینه خارجی :

در کشورهای اسلامی دیگر ده‌ها رساله و مقاله به زبان‌های عربی و انگلیسی در زمینه کارتهای اعتباری منتشر شده که همگی آن‌ها از دیدگاه فقه اهل تسنن به موضوع پرداخته‌اند و در عین حال از جامعیت لازم نیز برخوردار نمی‌باشند.

البته در بعد جهانی به خاطر رواج این کارتها در بانکداری کشورهای غیر اسلامی که بر مبنای سود و معاملات ربوی پایه‌گذاری شده‌اند، منابع فراوانی موجود است که در جمهوری اسلامی ایران و در چارچوب بانکداری اسلامی قابل استفاده و استناد نمی‌باشند.

سؤال‌های اصلی تحقیق :

این رساله با توجه به گسترش استفاده از کارتهای اعتباری در پی آن است که سوال‌ها و ابهامات موجود درباره کارکرد این کارتها را به ویژه از نظر فقهی پاسخ گوید .

پرسش‌های اساسی این تحقیق عبارتند از :

۱ - روابط و تبادل مالی بین عناصر اصلی مرتبط با کارت اعتباری از نظر شرعی چه حکمی داشته و آیا می‌تواند تحت یکی از عناوین عقود اسلامی قرار گیرد؟

۲ - آیا استفاده از کارتهای اعتباری موجود در بانکهای متعارف دنیا برای افراد مسلمان جایز است؟

۳ - در صورت وجود اشکال شرعی در معاملات با کارتهای اعتباری صادر شده توسط بانکهای ربوی، آیا جایگزین مناسبی برای آن در جوامع اسلامی وجود دارد؟

۴ - خرید طلا و نقره، ارز، سهام بورس، اوراق مشارکت و دیگر اوراق بهادار با کارت اعتباری از نظر فقه امامیه چگونه است؟

ضرورت انجام تحقیق :

با توجه به رشد روزافزون استفاده از کارتهای اعتباری در جوامع اسلامی و پذیرفته شدن آن در بین فعالان اقتصادی و تجار و بازرگانان دنیا به‌عنوان یکی از ابزارهای معاملات فیما بین، و علاقه وافر بانکها به سودآوری این گونه کارتها، بررسی ابعاد فقهی و حقوقی کارکرد کارتهای اعتباری و

احتمالاً ارائه مدل مناسبی از این کارت‌ها مطابق با موازین فقه امامیه توسط دانشگاهیان و حوزویان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بوده و با توجه به اهمیت موضوع برای عده زیادی از مردم و عدم وضوح احکام معامله با کارت‌های اعتباری نزد قشر عظیمی از دارندگان این کارت‌ها که جمعیت آنها روزبه‌روز در حال افزایش است، انجام این پژوهش ضروری می‌نماید.

فرضیه‌های تحقیق :

- ۱ - بخش اعظم عملیات کارت‌های اعتباری می‌تواند در قالب عقود اسلامی تعریف و مورد استفاده قرار گیرد .
- ۲ - استفاده از کارت‌های اعتباری صادرشده توسط بانک‌های متعارف دنیا به دلیل ماهیت ربوی آنها برای مسلمانان جائز نیست.
- ۳ - کارت‌های اعتباری صادرشده بر اساس عقود اسلامی جایگزین مناسبی برای کارت‌های اعتباری ربوی بوده و در کشورهای اسلامی می‌توانند بدون دغدغه مورد بهره‌برداری قرار گیرند.
- ۴ - استفاده از کارت‌های اعتباری مبتنی بر عقود اسلامی در خرید طلا و نقره، ارز، سهام بورس، اوراق مشارکت و سایر اوراق بهادار از نظر فقه شیعه بلامانع است.

اهداف و کاربردهای مورد انتظار از تحقیق :

- ۱ - ارائه اطلاعات کافی درباره کارت اعتباری و ماهیت و احکام شرعی مرتبط با آن
- ۲ - تشخیص جواز یا عدم جواز روش‌های مختلف سود آوری کارت‌های اعتباری در بانکداری اسلامی

- ۳ - تشخیص جواز یا عدم جواز دریافت جریمه تأخیر بازپرداخت اقساط وام دریافتی از طریق کارت اعتباری
- ۴ - شناسایی و ارزیابی پیشنهادها جهت تصحیح کارکردها و تسهیل استفاده مشروع از کارت‌های اعتباری
- ۵ - ارائه جایگزین مناسب و مطابق با موازین فقهی شیعه برای کارت‌های اعتباری موجود در بانک‌های متعارف دنیا

قلمرو زمانی و مکانی و چارچوب تحقیق :

این پژوهش درباره کارت‌های اعتباری صادرشده تا سال ۱۳۹۲ و در محدوده جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران و در چارچوب بانکداری اسلامی صورت پذیرفته است. بدیهی است موارد خارج از این محدوده نیز به تناسب بحث مورد اشاره و ارزیابی قرار گرفته است.

ضمناً با توجه به نگارش این پایان نامه در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، و با عنایت به اینکه نظام حقوقی کشور ما منبعت و متخذ از قواعد حقوق اسلامی است مقصود از بررسی ابعاد حقوقی کارت اعتباری، ارزیابی جوانب آن نسبت به مبانی حقوق اسلامی و با لحاظ متون معتبر فقهی است. با این حال به تناسب موضوع از بعضی منابع حقوقی محض نیز برای غنا بخشیدن به مطالب استفاده شده است.

روش تحقیق :

این پژوهش از لحاظ ارزیابی ماهیت قراردادهای صدور و استفاده از کارت اعتباری، پژوهشی بنیادی محسوب می‌شود. گردآوری اطلاعات در این پژوهش

به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته و ارزیابی فرضیه‌ها و بررسی ابهامات موجود در کارکرد کارت‌های اعتباری به روش تحلیلی ارائه شده است. همچنین در تعاریف کارت اعتباری از روش استقرائی و توصیفی استفاده شده و در بررسی احکام شرعی کارکردهای کارت، از روش استنباطی نیز بهره گرفته شده است.

سعی و تلاش جدی پژوهشگر این رساله بر آن بوده که در ارائه و تحلیل احکام فقهی کارکرد کارت‌های اعتباری به کتب معتبر و مراجع اصلی فقه شیعه مراجعه و به آن‌ها استناد داده شود.

ساختار تحقیق:

این پژوهش از چهار فصل تشکیل شده که عبارتند از:

۱ - فصل اول شامل مباحث مقدماتی مانند تعریف کارت اعتباری و تاریخچه استفاده از آن، اقسام این کارت‌ها و معرفی کارت‌های اعتباری رایج در جهان و نیز ایران، عناصر مرتبط با کارت اعتباری و آثار مترتب بر کارکرد این کارت‌ها اعم از فواید و ضررها بوده و در ادامه به مسؤولیت‌های حقوقی ناشی از استفاده نادرست از کارت اعتباری می‌پردازد.

۲ - فصل دوم به عنوان مهم‌ترین بخش این پژوهش به ماهیت فقهی و حقوقی روابط و تبادل مالی بین اطراف کارت اعتباری پرداخته و احکام حق عضویت، صدور، تمدید و تعویض کارت، خرید کالا و خدمات با کارت اعتباری، برداشت نقدی، خرید طلا و نقره و معامله صرف به تفصیل بیان نموده و عقود مرتبط با این کارکردها را مورد بررسی قرار خواهد داد.

۳ - فصل سوم به بررسی مدل‌های عملیاتی و غیرعملیاتی کارت اعتباری در بانک‌های کشورهای اسلامی اختصاص داشته و مهم‌ترین مبانی مورد اقدام در کشورها مانند تورق، مباحه، بیع‌العینه و... مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۴ - فصل چهارم نظریات و ایده‌های موجود درباره کارتهای اعتباری را مورد سنجش قرار داده و بعد از جمع بندی آنها به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد جدید یا اصلاحی نسبت به آراء موجود می‌پردازد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:

در این پژوهش، کارکردهای کارتهای اعتباری بعد از شناسایی و استقصاء بر منابع و متون معتبر فقهی شیعه عرضه گشته و با استخراج مبانی شرعی کارکردها، درباره هر کدام از آنها اعلام نظر گردیده و پیشنهادهای احتمالی نیز ارائه خواهد شد.

فصل اول : کلیات